

Gregor, Alois

[Letz, Belo. Gramatika slovenského jazyka]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1952, vol. 1, iss. A1, pp. 180-184

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101598>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nejvíce. Bohužel, je nutno říci, že se zde neudělalo tolik, kolik by bývalo zapotřebí v zájmu důkladného obeznámení s kulturou obou bratrských národů. A dodávám, že to byla chyba i se státního hlediska, protože tím trpěla bezpochyby i vnitřní konsolidace mladé republiky. Proto ani příliš nepřekvapuje, že se počaly objevovat překlady. Vzpomínám namátkou na překlad dramatu Joz. Gregora-Tajovského Smrť Ďurka Langsfelda, který byl pořízen s názvem Svítání nad Slovenskem, nebo na Kárafiátovy Broučky, které přetlumočila jako Chrobáčky Hana Gregorová. Třebaže byly tyto převody zdařilé, přece se ozvaly hlasy zdůrazňující, že by se mělo vynaložit veškeré úsilí na to, aby Čech mohl čísti slovenské a Slovák české knihy v originále.

I po národním osvobození v r. 1945 se dostala otázka překládání zase na přetřes a na jednom sjezdu Československé společnosti po delších úvahách, kdy byly svědomitě zváženy důvody pro překládání i proti němu, bylo přijato, že se mají převádět toliko spisy pro mládež a divadelní hry, kdežto beletrie a poesie nikoli. Vložil jsem tehdy v několika novinářských a revuálních člancích, jak by se mělo postupovat. Navrhoval jsem na př., aby citáty z projevů vedoucích osobností (na př. presidenta republiky, ministrů, pověřenců a j.) byly v novinách vždycky otištěny v tom jazyce, v němž byly proneseny, aby vědecké i beletristické časopisy přinášely stati v obou jazycích (nikoli v překladech), aby rozbor literárních novinek byl doprovázen kratičkou ukázkou v jazyce původním atp. Při vzpomenuých rozhovorech se ukazovalo také na to, že by na univerzitách mělo býti postaráno o to, aby si jejich absolventi, věnující se učitelské dráze, odnesli do praxe důkladné a spolehlivé poučení o spisovné češtině a slovenštině. Zjistilo se totiž, že praktické znalosti obou jazyků nebyly u nich vždycky zcela postačující. Sluší přiznat, že se časem po té stránce poměry značně zlepšily, že se na českých školách věnuje slovenskému jazyku a slovenské literatuře daleko větší pozornost nežli dříve (o nynější situaci na slovenských školách nejsem informován), i když stále ještě nenastal stav, s nímž bychom byli úplně spokojeni. A tu najednou se začíná překládat ve větší míře a ozývají se porůznu hlasy, které toto překládání schvalují a rozmanitým způsobem odůvodňují. Nesdílím tento názor a tvrdím, že by se překládat nemělo, neboť není nad to, můžeme-li se informovat o bratrském národě přímo u pramene. Jazykové potíže nejsou nepřekonatelné. Předkládám tuto věc k diskusi, neboť běží nesporně o problém vážný.

Alois Gregor

RECENSE A REFERÁTY

Belo Letz: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava (Štátne nakladateľstvo) 1950. 566 stran.

Autor chce sice v tomto svém nejnovějším obsáhlém díle podati mluvnici současné slovenštiny, ale přece uplatňuje tu více, tu méně zřetel k jevům historickým, a to na způsob Trávníčkovy Mluvnice spisovné češtiny, která byla nepochybně jeho vzorem v celkovém uspořádání, třebaže ji mezi svými prameny nikde neuvádí. Letzův spis se skládá ze čtyř hlavních oddílů: z nauky o hláskách, z kmenosloví, z tvarosloví a ze skladby.

V hláskosloví (11—99) na rozdíl od Trávníčka pozměnil Letz pořad výkladů, ale ne vždy k prospěchu své práce. Tak na př. bylo by jistě vhodnější probrati

hlásky po významotvorné stránce hned po kapitolce úvodní, kde jsou obecné výklady o hláskách a o jejich tvoření a výslovnosti. Škoda, že autor nepřidal do hláskosloví po Trávníčkové vzoru zvláštní odstavec o slabikách. Letzovo poučení o přízvuku slovním a větném je velmi kusé, o tónovém pak zcela nedostačující. Poměrně nejzdařileji a dosti obšírně je zpracována nauka o tvoření slov (u Letze: kmeňoslovie; 103—230); souvisí to trvám s tím, že se autor občas obírá důkladně tvořením slov a napsal z tohoto oboru několik zásadných studií. Mohlo tu býti šíře vzpomenuť slova vznikajících zkrácením (Kovosmalt a pod.), neboť je to věc zrovna v této době velmi časová. Ve skloňování (233—380) stojí za zmínku, že Letz proti starým mluvnicím značně zmenšil počet vzorů u podstatných jmen. U domácích substantív rozeznává tyto vzory: chlap, dub (mask.); ryba, gazdiná, ulica, kost (fem.); mesto, srdce, vysvedčenie, dievča (neutra); u cizích: gymnázium, Škultéty, Szabó. S tímto roztriedením lze v podstate souhlasit, toliko substantiva na -o (Jano . . .) a na -a (predseda . . .) bylo myslím výhodnější probírat odděleně. V časování rozeznává L. slovesa tematická a athematická. Tematická řadí pak dále „podl'a neurčitkovvej kmeňotvornej prípony“ do dvou tříd. Do první třídy náleží slovesa bez této přípony, do druhé s příponami: -nŭ-, -ie-, -i-, -a-, -ova-. Vzory u první třídy jsou: niesť, žať, trieť a piť, u druhé: padnúť, rozumieť, prosiť, volať, hriať a kupovať.

S Trávníčkem se rozchází Letz nejvíce ve zpracování skladby (383—565), a to jak v základním pojetí některých jevů, tak i v četných jednotlivostech. Autor připouští sám, že jeho syntax zůstává poněkud za ostatními částmi knihy, ačkoli je si dobře vědom toho, že zrovna tam „sa hľada'ú a zisťujú nové obzory, dôležité pre poňatie celej gramatickej náuky“ (3). Vlastním mluvnickým výkladem předeslal Letz zcela stručnou a nadto nepřesnou a spornou stať o vzniku a postavení slovenštiny mezi ostatními jazyky slovanskými, o jejich nářečích a o spisovném jazyce. Na konci knihy je seznam prosaiků (beletristů i dramatiků), z nichž L. uvádí doklady.

Proti Letzově Gramatice mám některé námitky rázu zásadního. Autor sice uznává, že slovenština je češtině velmi blízká (str. 5: „zo všetkých slovanských jazykov slovenčina je najbližšia češtine“), ale o vzájemném vztahu obou jazyků v minulosti přímo neříká vůbec nic a nepřímou se vyjadřuje dosti nejasně, ač by tu nějaké podrobnější poučení bylo jistě na místě. Tak na př. jeho poznámka (str. 5—6), že „niektorí jazykopytci neuznávali slovenčinu za samostatný jazyk, a naopak, usilovali sa zaradiť náš jazyk do južnej skupiny slovanských rečí“, je stylisováno tak, že nevystihuje přesně podstatu věci, zejména ne neodborníkovi. Z jeho výroku na str. 5, že slovenština spolu s ostatními slovanskými jazyky vznikla asi v 10. stol., lze mít za to, že se L. příklání k mínění, že slovenština již od této doby byla jazyk samostatný, jako na př. čeština, polština atd. Jinak však se od něho čtenář nedoví, jak si představuje vývoj slovenštiny v dalších stoletích až do čtyřicátých let 19. věku, co soudí o funkci češtiny na Slovensku před Štúrem a pod. Nemyslím tím nikterak, že by měl psáti snad dějiny slovenštiny, neboť to je nepochybně úkolem prací speciálních, ale přece bychom čekali od něho, že poví alespoň tolik, aby jeho výklady z historické mluvnic (podle Letzovy terminologie „historizmy“) byly založeny na spolehlivém podkladě. Nemilý následek toho, že si autor tento závažný problém nepromyslel dokonale a do všech důsledků, možno pozorovati na mnoha místech jeho spisu. Čtenář si totiž není nikdy zcela jist, do které doby spadá jistý zjev jazykový, ta nebo ona změna hláskoslovná i jiná, o níž se právě mluví. Srov. na př. 41: V „novodobých“ pádových koncovkách, jako jsou -ovi, -om, -ov (mužovi, mužom,

mužov) neprovedla prý se přehláska $-o > e$. Kdy to tedy bylo? — 247: Maskulina typu junosa měla „kedysi“ zvláštní skloňování podle vz. duša. Kdy splýnula se vzorem tvrdých a -kmenů, kdy — výjimečně — přešla k vzoru chlap? Atp. Někdy se v knize zjišťuje dnešní stav spisovné slovenštiny proti stsl.¹ ale L. nechává čtenáře na pochybách, zda je to změna starobylého původu, či vznikla teprve později. Tak na př. z nejasné stylisace o zániku konsonantů v některých souhláskových skupinách v psl. na str. 54 (hnúť < gъbnqti: hýbat, veslo: *vezslo ap.), v němž vidí úplnou asimilaci(?), bylo by možno snad uvozovati, že Letz předpokládá už pro předhistorickou dobu slovenské tvary zbožie, zdravý a p., nikoli sbožie, sdravý, jak je nalézáme do jisté doby ve staročeských památkách. Nejednou řadí Letz k sobě bez jakéhokoli připomenutí změny, které pocházejí z různých dob, a tím působí u čtenáře nežádoucí zmatek. Tvrdí-li tedy autor (str. 4), že výklady o vývoji slovenského jazyka v minulosti přísně odlišuje od výkladů o slovenštině současné, neshoduje se to po každé se skutečností. Některé kapitoly v jeho spise, který chce být synchronickou mluvnicí, jsou zbytečné, zejména v tak značném rozsahu. Srov. na př. odstavce o přítutí některých souhlásek (na př. jablko proti něm. Apfel, nozdra proti předpokládanému nosra), o zániku souhlásek (na př. dām proti dadm) ap. Ku podivu, jen málokdy se najdou v Letzově spise odkazy na starší češtinu; při dokladech není však vždy dostatek jasné, jde-li autorovi o pouhé srovnání s velmi blízkým jazykem slovanským, či klade-li rovnítko mezi staročestinou a staroslovenštinou podle termínu na př. Hēnricha Bartka. Srov. na př. zmínky o stč. zájmenu *jáz*, o stč. slovesech *bođu*, *bředu*, *sadu* a pod. Úhrnem lze říci, že Letzovy exkurse do historické mluvnice jsou pro svoji častou nejasnost, pro zbytečnou leckdy rozvláčenost a pro některé přímo chybné výklady nejslabší částí knihy. Škoda, že Letz nepřihlédl k Trávníčkovým studiím o slovenštině. Jsou v nich uloženy četné důležité poznatky, i když Trávníček dnes po známých státech Stalínových o marxismu v jazykovědě je nejednou jiného názoru (v. jeho instruktivní stať O poměru mezi češtinou a slovenštinou se stanoviska marxismu v Tvorbě 1952, str. 165 a j.).

Druhá věc, k níž sluší zaujmouti odmítavé stanovisko, je Letzovo nemístné brusičství toho rázu, jak se uplatňovalo ve Slovenské reči, v 2. vydání Pravidel slovenského pravopisu z r. 1940 a jinde ještě a které se bohužel objevuje leckde doposavad, i když ne v podobě tak nápadné. Letz zhusta v duchu a po vzoru těchto puristů prikazuje, zakazuje a málo odůvodňuje. Počíná si dosti libovolně. Tak na př. připouští ve spisovném jazyce substantiva podle vzoru gazdiná, třebaže je někteří gramatikové chtěli skloňovati výhradně podle vzoru ryba, dovoluje užívati zájmena *čo* ve významu vztažného zájmena „který“, přestože mělo zůstatí „pod kozúbkom“ (307) a p., ale je neprávem zaujat proti podstatným jménům slovesným („sú v slovenčine dost' neobľúbené“ — 337) a doporučuje místo nich infinitivy („lietanie je nebezpečné“ — lépe prý „lietať je nebezpečné“), nedoporučuje ve shodě s dosavadními úředními Pravidly přechylování Škultétyová, Fábryová u substantiv typu Škultéty, ačkoli sám uznává, že ženské tvary, jako na př. Bohdana Škultéty, jsou „v slovenskom jazykovom systéme nezvyčajné“ (dodávám, že v návrhu na nová Pravidlá dovolují se dublety Mária Krčméryová i Mária Krčméry), zavrhuje vazby: úradníci od súdu (prý správně: zo súdu), ist' okolo domu (prý spr.: obisť dom), predložiť k podpisu (prý spr.: na podpis) atd.

Jiný nedostatek Letzovy knihy je nejasná stylisace na mnohých místech. To je arci u knihy, která je určena také pro potřebu škol, věc dosti povážlivá. Na

str. 280 autor připomíná, že se řecká a latinská jména skloňují obyčejně „podľa pôvodného kmeňa“ Diogenes — Diogena, Cícero — Cicerona atd., „niekedy“ Diogenes — Diogenesa, Cícero — Cícera atd. Znamená to spisovatelův souhlas se skloňováním druhého typu? Na str. 283 čteme: „Za nesklonné cudzie slovo možno pokladať nedomáci tvar, ktorý nevieme zaradiť pre novosť a pre nenašskú koncovku do substantívneho bohatstva našej reči, alebo o ktorého skloňovaní sú pochybnosti.“ Smysl tohoto souvětí je jistě nejasný. Atp.

Také Letzova terminologie budí namozte nesouhlas svou neobvyklostí. Je třeba litovati, že zde není shody mezi mluvnickým názvoslovím slovenským a českým, když se přece Slováci učí češtině z českých učebnic a Čechové slovenštině zpravidla z gramatik slovenských. Tak na př. prothetické a hiátové souhlásky jmenuje Letz „predrážkami“, ponechává starý název „kmeňoslovie“, instr. pl. hady—chlapy, pokud se v slovenštině vyskytují, nazývá instrumentály „skrátenými“, podržuje „príčastie minulé trpné“, rozeznává slovesa „vyhlasovacie“ a „hovorová“, mluví o slovesech „pokračovacích“ atp. V této souvislosti lze poznamenati, že se v Letzově knize nerozlišují jasně jednotlivé druhy jazyka spisovného a obecného. Jsme opravdu někdy na rozpacích, co vlastně má autor na mysli, zejména když užívá jiných termínů nežli těch, které uvádí na str. 6. Tak na př. zjišťuje na str. 279, že vedle sklonění neutra gymnázium — gymnázia existuje v „živé“ řeči sklonění maskulina gymnázium — gymnáziuma. Co tu třeba rozuměti živou řečí? Řeč hovorovou, či dialekt? Jaký je protiklad k Letzovu termínu „moderní“ spisovná slovenština, který se v Gramatice vyskytá častěji?

Nepovažuji za správné, že Letz neuvádí ve svém spise literaturu předmětu. V knize se sice najdou tu a tam výklady některých mluvnických jevů, ale nikde není připomenuto ani jméno autora, ani název knihy nebo článku, kde je příslušný výklad obsažen. Od tohoto způsobu referování by měl Letz upustit snad alespoň tam, kde něčí mínění vyvrací. Tak na př. proč se nesmí dovědět čtenář o účasti Mich. Mil. Hodži a Mart. Hattaly při vytvoření spisovné slovenštiny (6)? Kdo vysvětluje koncové -ou v instr. sg. u feminin (dobrou ženou) jako jugoslavisumus (42)? Kdo ukazuje na to, že výjimky od rytmického zákona nutno omezit (46)? Od koho je výklad, že spojky *hoc, hoci* jsou od původu imperativy slovesa chcieť, ježž Letz odmítá (379)?

S Letzovou Gramatikou se nesrovnávám někdy i v jednotlivostech. Uvedu jen několik dokladů. 15: Mezi souhláskami není uveden ráz, ačkoli Letz jeho existenci připouští, byť jen v míře značně omezené (srov. str. 25). — 36: Autor se domnívá, že velké bohatství znělých souhlásek ve slovenštině je „podstatnou složkou jej fubozvučnosti“. To je nepochybně názor příliš subjektivní. Jde tu arci v podstatě o domněnku Bartkovu, kterou pronesl v článku Fubozvučnost slovenčiny (Slovenský jazyk I z r. 1940). — 234: Nelze myslím tvrditi tak kategoricky, že se vokativu u životných jmen užívá toliko při slavnostním nebo hanlivém oslovení (srov. na př. větu: Synku, čo robíš?). — 269: Letz ve shodě s Pravidly prostě konstatuje, že slovo *dátum* ztrácí koncové -m v nepřímých pádech (dáta . . .), kdežto subst. *album* nikoli (albumu . . .). O výklad tohoto zjevu se pokusil naposledy Štefan Peciar v čl. O štylistickej diferenciacii jazyka (SR XI, 225—244). Dodávám, že Peciar navrhuje pro nová Pravidlá jenom dátum, dátumu. — 292: Letz pokládá za chybu, že se užívá místo přivlastňovacích adjektiv také gen. sg.; přikazuje tedy na př. jenom ‚láska matkina‘, nikoli ‚láska matky‘. Výklad takto formulovaný je neúplný a nepřesný. — 300: Podle Letze sice Pravidlá píší v pl. *ich, im, na nich, imi*, ale výslovnost je tu jiná, dlouhá. Je

zajímavé, že návrh na nová Pravidlá doporučuje zde délku, ale kromě instrumentálu. — 306: Gen. záporový u zájmena „nic“ prý není v obyčejí, užívá se ho toliko výjimečně „v substantívnom zástoji“, na př.: Z ničoho sa veru nik nenaje. Tu přece nejde o genitiv záporový. — 319: Počet složenin, kde se zachovala číslovka *veš*, bylo by možno rozmnožit: všemožný, vševidúci, Všech svätých a p. — 334: Letz tvrdí, že přechodník přítomný „nie je v súlade s živou rečou“. Podle mého soudu neprávem. Srov. k tomu čl. „O přechodníkoch v slovenčine“ (SR XVII, 4—14) od A. V. Isačenka, který odsuzuje tuto nechuť k přechodníkům u Letze i u jiných. — 374: Letz uznává Jagičovu etymologii, podle níž příslovce *domov* (stč. domóv) je od původu dativ k subst. dom (stč. dóm); někdy se však vykládá též z lokálu (srov. Smetánkovy universitní přednášky o českém skloňování). — 560: Autor zapomněl připomenouti, že shodný přívlastek bývá zhusta za jménem též v odborném přírodovědeckém názvosloví, jako je tomu v češtině. — 566: Letz ponechává nadále psaní *Kalintiak*, *Kukučín*, ačkoli k tomu není důvodu.

Nemile překvapují v Letzově Gramatice četné tiskové chyby. Zaznamenám jen některé, a to jednak nápadnější, jednak spisovatelem neopravené: red m. spr. řed (14), Králickej biblie m. Kralickej (68), meno m. zámeno (299), nešěšete m. nesěšete (329), čes. supinum spát m. spat (329), koré, v doplnkom m. ktoré, v doplnkovom, (336), čърpo m. чърпо (342), chůrav, stracen m. churav, ztracen (503), k (ku) s genitivom m. s datívom (550).

K přednostem Letzovy knihy sluší počítati především to, že je tu snesen pro všechny oddíly mluvnice, zejména pro nauku o tvoření slov, četný materiál, ve skladbě i ze spisovatelů, kteří se plně uplatnili po r. 1945, na př. z Jána Bodenka, Jozefa Horáka a Dominika Tatarky. Dále je třeba zdůrazniti, že se tu stále přihlíží k výsledkům nového pádání, takže po té stránce překonal Letz dvojdílnou Slovenskou mluvnici Jána Damborského. Proto musíme tím více litovati, že nedostatků je v jeho Gramatice daleko více než kladů. Na novou mluvnici spisovné slovenštiny, která by v dokonalé míře odpovídala požadavkům na podobné práce dnes kladeným, je nutno ještě čekat. Je ovšem pravda, že její autor bude mít práci značně usnadněnu tím, že se může z Letzovy knihy leccemu přiučít v kladném i záporném smyslu a že z ní může přebrat hojný dokladový materiál.

Alois Gregor

Vincent Blanár: Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947. Bratislava (Slovenská akadémia vied a umení) 1950.

Tato záslužná publikace o 209 stranách a obsahující úhrnem 1117 hesel, vyšla jako 6. svazek Knihnice Linguistica Slovaca a zamýšlí podle úvodu podat celkový obraz linguistických a filologických prací, jež byly uveřejněny na Slovensku od začátku r. 1939 do konce r. 1947. Časopisy byly vyexcerpovány ještě z doby o něco pozdější, totiž s vročením 1947—1948. Autor zahrnul do svého spisu nejen studie ze srovnávacího jazykozpytu, ze srovnávací linguistiky jazyků indoevropských a sousedních, jakož i ze slovanské jazykovědy, nýbrž i prameny ke studiu slovenštiny, organizační zprávy, statistiky, bibliografii a nekrology. Vypustil rozpravy populární a drobné školní a praktické jazykové příručky, které neměly podle jeho soudu vědecké ambice. S tímto stanoviskem k omezení látky bylo by možno souhlasit, ale nelze ovšem zapřít, že i mnohé populární studie, opírají-li se o vědecký základ, mají svoji cenu. Ostatně Blanár